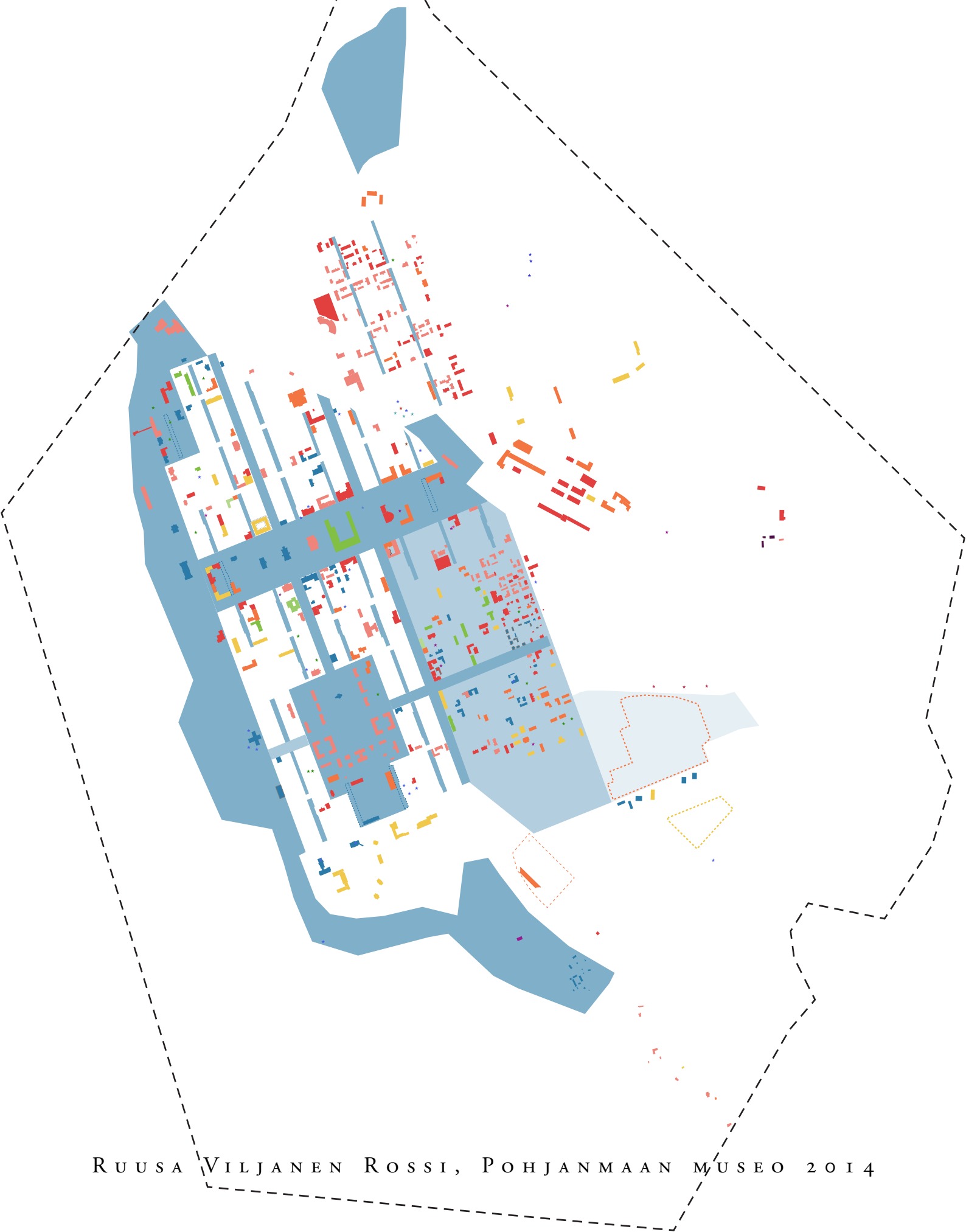

VAA SAN KESKUSTAN OSAYLEISKAAVA

KOOSTE ALUEEN KULTTUURIHISTORIALLISTE SI ARVOKKAISTA KOHTEISTA

RUUSA VILJANEN ROSSI, POHJANMAAN MUSEO 2014

V A A S A N K E S K U S T A N O S A Y L E I S K A A V A

K O O S T E A L U E E N K U L T T U U R I H I S T O R I A L L I S E S T I A R V O K K A I S T A K O H T E I S T A

Johdanto

Uudella Vaasan keskustan osayleiskaavalla tarkistetaan keskustan osayleiskaavaa vuodelta 1995. Tarkoituksena on kehittää Vaasan keskusta-alueita toiminnallisesti, kaupunkikuvallisesti sekä liikenteellisesti.

Osayleiskaavatyö pohjautuu kulttuuriympäristötiedon osalta osin kaupunkisuunnittelun vuonna 2010 laatimaan Vaasan kulttuuriympäristöselvitykseen, osin alueella tehtyihin kulttuuriympäristö- ja rakennusinventointeihin vuodelta 1986 lähtien. Jotta tämä nykyisellään verraten hajanainen tieto olisi helpommin hallittavissa, on Vaasan kaupungin kaavoitus tilannut Pohjanmaan museolta käsillä olevan koosteen kyseisistä selvityksistä ja inventoinneista. Inventointien lisäksi on koosteessa huomioitu aluetta koskevissa asemakaavoissa suojellut kohteet.

Koostamistyön on suorittanut Ruusa Viljanen Rossi Pohjanmaan museon toimesta. Työn ohjausryhmään on kuulunut Vaasan kaupungin kaavoituksesta kaavoitusjohtaja Päivi Korkealaakso, projektipäällikkö Marketta Kujala ja kaavoitusarkkitehti Emma Pitkäjärvi, sekä Pohjanmaan museolta rakennustutkija Magdalena Lindroos ja hänen sijaisenaan toimiva Outi Orhanen.

Ruusa Viljanen Rossi, marraskuu 2014

VAAKAN KESKUSTAN OSAYLEISKAAVA

KOOSTE ALUEEN KULTTUURIHISTORIAALLISESTI ARVOKKAISTA KOHTEISTA

Sisältö

Johdanto	2
1. Tehtävä.....	4
2. Aineisto ja menetelmä.....	4
2.1. Kaava-alueen raja.....	4
2.2. Aineisto	4
2.2.1. Alueesta laaditut rakennusinventoinnit:.....	5
2.3. Koostamismenetelmä.....	5
3. Vaasan keskusta-alueen rakennetun ympäristön historialliset kerrostumat.....	6
3.1. Alue ennen vuotta 1862.....	6
3.2. Uusi C.A. Setterbergin suunnittelema Vaasa.....	7
3.3. Hallintokaupungin julkiset rakennukset ja puistot	7
3.4. Rykmenttikaupunki.....	8
3.5. Koulukaupunki	8
3.6. Rautatiekaupunki	9
3.7. Teollisuuskaupunki	9
3.8. Moderni kaupallinen kaupunki.....	9
3.9. Yksityiset asuintalot, palatseista pikkumökkeihin	10
3.10 Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen	11
3.11 Keskustasaneeraus.....	11
4. Arvio lisäselvitysten tarpeesta	12
4.1. Hyviä työkaluja tulevaisuuteen.....	12
4.1.1. Karttapohjainen kulttuuriympäristötietojärjestelmä.....	12
4.1.1. Kulttuuriympäristöohjelma.....	13
Liitteet:.....	13
1. Kulttuuriympäristökartta	13
2. Kohdetaulukko	13

1. Tehtävä

Käsillä olevan koosteen tarkoituksena on vetää yhteen aluetta koskeva kulttuuriympäristötieto. Koostamismenetelmän ja työssä käytetyn aineiston kuvailun jälkeen seuraa luku keskusta-alueen rakennetun ympäristön historiallisista kerrostumista. Tässä pyritään yleispiirteisesti ja esimerkkien avulla kuvailemaan alueen kulttuuriympäristön rakennetta. Kuvailussa on tietty pyrkimys ajalliseen järjestykseen, mutta rakennusten liittäminen yhteiskunnalliseen kontekstiinsa on kohteet ryhmitetty temaattisesti, jolloin aikajanaan voi muodostua joitain poikkeamia.

Kuvailu-luvun jälkeen raportti päättyy arvioon lisäselvitysten tarpeesta sekä ehdotuksen muotoon puettuun esittelyyn muutamasta kulttuuriympäristökentällä käyttökelpoiseksi koetusta työkalusta.

2. Aineisto ja menetelmä

2.1. Kaava-alueen raja

Osayleiskaava-alue muodostuu Vaasan keskusta-alueesta, mukaan lukien Onkilahden kaakkoisranta, hautausmaa-alue, Hietasaari, Hietalahden ranta ja urheilupuisto, Kuparisaari, Etelä-Klemetilä ja Pohjois-Klemetilä sekä Vöyrinkaupunki.¹

2.2. Aineisto

Koosteessa huomioitu aineisto on luonteeltaan kahdenlaista. Työn alkaessa oli tarkoituksena koostaa alueella tehtyjen inventointien tiedot. Vietyä kohteet kartalle, ilmeni tästä kuitenkin puuttuvan monta jo asemakaavoituksen kautta suojeltua kohdetta. Koosteen käyttötarkoituksen takia oli välttämätöntä sisällyttää myös nämä kohteet aineistoon.

Vaasan kaupungin kaavoitus toimitti paikkatietojärjestelmästä karttaotteen, josta ilmeni kaava-alueen kaikki asemakaavassa suojellut kohteet. Vertaamalla tätä karttaotetta koostamistyön yhteydessä laadittuun kohdekarttaan selvisi inventoimattomien suojelukohdeiden määrä. On tärkeä painottaa, että nämä kohteet siis ovat suojelukohdetta, joita ei mainita alueella tehdyissä inventoinneissa. Tehtävään ei ole kuulunut näiden kohteiden tietojen tarkistus tai arvottaminen, vaan ainoastaan listaaminen ja merkkaaminen karttaan.

Käsillä olevan koosteen kohteet ovat siten osin inventointiaineistosta ja osin ei-inventoituja asemakaavassa suojeltuja kohteita.

2.2.1. Alueesta laaditut rakennusinventoinnit

Keskusta-alueen kulttuuriympäristöä ja rakennusperintöä on kartoitettu ja selvitetty sekä koko alueen kattavissa inventoinneissa, että rajoitetummissa osa-alueinventoinneissa. Käsillä olevan koosteen inventointiaineisto kattaa seuraavat inventoinnit ja selvitykset:

- Vaasan kaupungin rakennusperinneselvitys, 1986 (1986)
- Inventerade byggnader i Sunnanvik 1995 (Sunnanvik 1995)

1

Keskustan osayleiskaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelma, Vaasan kaupungin kaavoitus 14.11.2013

VAA SAN KESKUSTAN OSAYLEISKAAVA

KOOSTE ALUEEN KULTTUURIHISTORIAALLISESTI ARVOKKAISTA KOHTEISTA

- Vaasan rakennusperinneselvitys II, 1999 (1999)
- Klemetilä eteläinen, inventointi, päivitys 2003 (Klemetilä 2003)
- Klemetilä, Fatikooli, 2005 (Fatikooli 2005)
- Vaasan kasarmialue, 2006 (Kasarmi 2006)
- Klemetilä pohjoinen, rakennusinventointi, 2006 (Klemetilä 2006)
- Wärtsilän alue 2008 (Wärtsilä 2008)
- Kulttuuriympäristöselvitys Klemetilä, Maasillan ja rautatien ylikäytävän välinen alue 2009 (Klemetilä 2009)
- Vaasan modernin arkkitehtuurin inventointi 2010 (2010)
- Hietalahden itäosien inventointi, 2010 (Hietalahti 2010)
- Hietalahden jalkapallostadionin rakennushistoriaselvitys 2012 (Stadion 2012)
- Vaasan keskussairaalan alueen kulttuuriympäristöselvitys 2014 (2014)

2.3. Koostamismenetelmä

Aineiston pohjalta koostettu kulttuuriympäristötieto vietiin osana työtä laadittuun, aluetta kuvaavaan Vaasan kulttuuriympäristökarttaan. Kartta on havainnollinen ja koosteen käyttötarkoituksen kannalta tarkoituksenmukainen keino paikkatiedon esittämiseksi.

Kulttuuriympäristökarttaan on merkitty seuraava tieto:

- Valtakunnallisella tasolla arvokkaat RKY-alueet
 - Vaasan keskuspuistikot ja palokadut
 - Vaasan rantapuistovyöhyke julkisine rakennuksineen ja Vaasan höyrymyllyt
 - Vaasan rautatieasema
 - Vaasan tarkk'ampujakasarmit
 - Vaasan vanha hautausmaa
- Maakunnallisella tasolla arvokkaat alueet
 - 8. ja 9. Kaupunginosa
- Paikallisella tasolla arvokkaat alueet
 - Hietalahden lahjatalo-alue
- Inventoidut kohteet (yhteensä 364 kohdetta)

- Asemakaavassa suojellut ei-inventoidut kohteet (yhteensä 60 kohdetta)
- Kaikkiaan 424 kohdetta
- Inventoitujen kohteiden rakennuskausi värikoodina
- Kartan liitteenä inventoitujen kohteiden perustiedot
 - nimi
 - osoite
 - rakennusvuosi
 - suunnittelija
 - kulttuurihistoriallinen arviointi
 - inventointi
 - suojelutilanne
 - suositus

3. Vaasan keskusta-alueen rakennetun ympäristön historialliset kerrostumat

Kaupunkirakentaminen ja -suunnittelu on aina kytköksissä aikaansa. Siten olevalla kaupungilla on sen iästä riippuen parhaimmillaan moniulotteinen historiallinen rakenne, jonka eri aikoina syntyneet ja erityyppiset, muun muassa yhteiskuntakehityksestä, rakennustekniikan kehityksestä ja eri ajankohtien vaihtelevista esteettisistä ja sosiaalisista ihanteista kertovat kerrostumat luovat rikasta ja monipuolista ympäristöä, joka sekä viestittää menneistä olosuhteista ja tapahtumista, että luo puitteet hyvälle elämälle nykyisyydessä.

Seuraavassa esitetään lyhyehkö ja yleispiirteinen yhteenveto keskusta-alueen historialliseen rakenteeseen vaikuttaneista tekijöistä ja kuvaillaan esimerkein sitä miten alue on rakentunut, kerros kerrokselta yli 150-vuotisen historiansa aikana. Esimerkkikohteet eivät ole kooste alueen arvokkaimmasta rakennuskannasta, vaan nimenomaan esimerkkejä eri aikakausien rakentamisesta.

Tiedot pohjautuu Vaasan kulttuuriympäristöselvitykseen 2010 sekä inventointiaineiston kuvailuosuuksiin.

3.1. Alue ennen vuotta 1862

Vaasan keskusta-alue kuului vuoteen 1862 saakka Klemetsön saarella sijaitsevalle Klemetsön kylälle. Klemetsön tunnettu historia juontuu vuoteen 1414, jolloin, tähän aikaan Kokkobölen nimellä kulkenut tila siirtyi St. Annen luostarille Turussa. Klemetsö-nimi on ilmeisesti ollut käytössä 1500-luvulta lähtien, jolloin kylään rakennettiin ensimmäinen tunnettu talo, Klemetsögård. 1770-luvulla kylä muodostui neljästä talosta, joista on kaksi rakennusta säilynyt läpi vuosisatojen meidän päiviimme saakka nykyisen Tammikartanon alueella (252). Klemetsön saaren asutuksen jäänteitä on myös nykyisen Minimäen eteläpuolella olevalla kallioisella tontilla ja kallion itäreunalla. Ne ovat muinaismuistolain suojelemia. (SM)

Klemetsön kylältä länteen työntyvä niemi oli rakentamatonta saaristometsää. Noin seitsemän kilometriä alueen keskiosasta kaakkoiseen sijaitsi vuonna 1606 Mustasaaren keskiaikaisen linnan yhteyteen perustettu Vaasan kaupunki, jossa oli keskiaikainen Pyhän Marian kirkko ja joka vuodesta 1775 toimi lääninpääkaupunkina ja sai oman hovioikeuden. Vaasan kaupunkiin perustettiin Suomen ensimmäinen yleinen kirjasto vuonna 1794. Kaupunkiin merenlahdelta johtavana vesireittinä toimiva väylä kuitenkin madaltui maankohoamisen seurauksena ja aiheutti purjehdusmahdollisuuksien vaikeutumisen lisäksi hygieniao ongelmia, jonka johdosta kaupungin varakas porvaristo hakeutui 1700-luvun lopulta lähtien lähemmäksi merenrantaa raittiin ilman ja luontokokemusten perässä. Klemet-

sön niemen lounaisimpaan kärkeen, Tackuddenille, nousi 1840-luvulla kaupunginlääkärin kesäasunto Hietalahden Villa, joka on säilynyt puistoineen (350).

3.2. Uusi C.A. Setterbergin suunnittelema Vaasa

Vaasan kaupunginpalon jälkeen päätettiin kaupunki siirtää sen nykyiselle paikalle. Gävleläinen muurarimestari ja arkkitehti C.A. Setterberg sai tehtäväkseen kaupungin asemakaavan valmistelemisen lähes neitseelliselle maalle. Kaupungin uusi paikka oli valittu sen otollisten satamaolosuhteiden perusteella, mikä oli merenkulun ja kaupankäynnin ympärille kehittyneelle kaupungille ensiarvoisen tärkeää. Uuden kaupungin kaavoitukselliset tarpeet määrittivät lisäksi sen hallinnollisen aseman pohjalta. Vaasa oli Pohjanmaan läänin pääkaupunki, mikä toi suunnitteluun toiminnollisten vaatimusten lisäksi esteettis-edustuksellisia pyrkimyksiä.

Vaasan asemakaavassaan Setterberg ajanmukaisti 1600-luvun alusta lähtien Ruotsi-Suomessa tietyin vaihteluin vallinnutta ruutukaavamallia venäläisvaikutteisilla leveillä mittasuhteilla, noudattaen tunnollisesti Turun tuhoisan kaupunkipalon seurauksena vuonna 1856 säädettyjä paloturvallisuusvaatimuksia. Kaava perustuu kahden pohjois-eteläsuuntaisen (nykyiset Kirkkopuistikko ja Kauppapuistikko) ja kolmen länsi-itäsuuntaisen (nykyiset Hovioikeuden-, Vaasan- ja Korsholmanpuistikot) puistokadun varaan, joiden avulla kaupunki jaettiin palo-alueisiin. Lisäksi kortteleiden läpi vedettiin pohjois-eteläsuuntaiset palokujat estämään palon leviäminen korttelien sisällä. Tärkeät julkiset rakennukset sijoitettiin samasta syystä rannan läheisyyteen ja/tai ympäröitiin puistolla.

Kaupungin sisäinen organisaatio, katuverkostoinen, aukioineen ja tonttijakoineen, ja sen suhde sijaintinsa määrittelemään topografiaan, muodostaa sen fyysisen hahmon peruselementit ja kaupunkiympäristön kaikista pitkäikäisimmän rakenteen. Setterbergin kaavan katuverkosto puistikkoineen ja palokatuineen, sekä toriaukioineen, on säilynyt hyvin, joskin ajoväyliä on autoilun helpottamiseksi levennetty puuston kustannuksella. Vaasan keskuspuistikot ja palokadut on arvioitu valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi. (RKY alue A)

3.3. Hallintokaupungin julkiset rakennukset ja puistot

Setterbergin kaavan mukaan hallintokaupungin tärkeiden julkisten rakennusten, kuten hovioikeuden, raatihuoneen, molempien uskonkuntien kirkkojen, lääninvankilan ja kruununmakasiinin asemaa korostettiin sijainnin ja arkkitehtuurin keinoin. Setterbergin suunnittelemat julkiset ja yksityiset rakennukset olivatkin pitkään leimaa-antavin tekijä Vaasan kaupunkikuvassa. Hänen suunnittelemissa rakennuksista huomattavimpiin kuuluvat 1860-luvun tiiligotikkaa tyyllisesti edustavat Hovioikeudentalo (108) ja Pyhän Kolminaisuuden kirkko (117). Raatihuoneeksi suunniteltu, nykyinen Vasa Övningsskola Gymnasium (116) hyödyntää klassisempia tyyli-irteitä empireä ja uusrenessanssia. Ortodoksisen kirkon muotokieli puolestaan on bysanttilaisen perinteen ja uusgotiikkaan tyyllinen amalgaami.

Kaikki 1800-luvun julkiset rakennukset eivät kuitenkaan ole Setterbergin käsialaa. Eikä kaikkia suunnitelmia toteutettu heti. Lääninvankila vuodelta 1863 kuuluu ensimmäisten joukossa valmistuneisiin ja toteutettiin lääninarkkitehti L. I. Lindqvistin mallipiirustusten mukaan. 1880-luvulle tultaessa nousi Setterbergin kaavaileman kimnaasirakennuksen paikalle Isaeuksen suunnittelema klassisia kertaustyyliä ilmentävä nykyinen kaupungintalo (118), jossa alkujaan oli hallinto- ja virastotilojen lisäksi nykyisen taidehallin tiloissa toimiva paloasema. Kaavaan merkattua maanmittauskonttoriakaan ei toteutettu ennen kuin vasta vuonna 1912, jolloin Jac Ahrenbergin klas-sisoiva kivitalo nousi Rantapuistoon (entinen Vesiylöikeus, kohde 143). Kaupunginrannassa oli lisäksi kaupungin Sisäsatama ja Tullikonttori, joista viimeksi mainittu toimi tullipakkahuoneen tiloissa vuodesta 1875 aina 2000-luvulle saakka (57).

Laaja Rantapuisto suojasi kaupunkia merellisiltä tuulilta, mutta oli myös tarkoitettu virkistykseen käyttöön.

Käyskentelijöiden houkuttimeksi nousi Hovioikeuden pohjoispuolelle edelleen suosittu puurakenteinen kahvilaravintola Strandpaviljongen, tuttavallisemmin Strampen (82).

Vaasan Rantapuistovyöhyke julkisine rakennuksineen muodostaa valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön (RKY-alue B).

3.4. Rykmenttikaupunki

Sotahistoria kuuluu läheisesti Vaasan kaupungin kehitykseen aina Korsholman linnan ajoista lähtien. 1800-luvulle tultaessa Suomi siirtyi Venäjän vallan alle ja (vanhaan) Vaasaan jäi Suomen sodan jälkeen alati laajentuva venäläinen jääkärirykmentti. Kaupunkiin sijoitettuja sotilasjoukkoja varten suunniteltiin arkkitehti C.L. Engelin voimin kasarmialuetta, mutta suunnitelmat kaatuivat kaupunkipalon myötä. Palon jälkeisenä vuonna alkoi Krimin sota ja Vaasaan perustettiin uusia joukkoja. Uuteen Vaasaan suunniteltiin siten tuoreelle Vaasan ruotujakaiselle tarkk'ampujapataljoonalle mittavat tilat.

Setterberg oli kaavoittanut venäläiselle kasarmialueelle paikan, tähän epäsuorasti liittyvän ortodoksisen kirkon eteläpuolelle. Vuonna 1866 valmistui ensimmäinen kasarmirakennus, yleisten rakennusten yli-intendentin E. B. Lohrmannin piirustusten mukaan tiilestä rakennettuna (208). Vuoden 1881 asevelvollisuuslain myötä Vaasan perustettiin Vaasan 3. Tarkk'ampujapataljoona ja aikaa uusien sotilaskasarmien rakentamiseen annettiin kolme vuotta. Yleisten rakennusten ylihallituksen ensimmäinen arkkitehti August Boman laati vuoden 1879 tyyppipiirustuksia soveltaen kasarmialueen suunnitelmat. Vuoden 1998 loppuun saakka näissä tiloissa toimi Suomen puolustusvoimien joukot. Nykyään kasarmialue on kulttuuri- ja toimitilakäytössä.

Vaasan kasarmialue muodostaa valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön (RKY-alue D).

3.5. Koulukaupunki

Vaasan keskustan varhaisimmat koulurakennukset ovat säilyneet nykypäivään hyvin. 1600-luvulla perustettu Vasa triviaalskola siirtyi vuonna 1964 Vanhasta Vaasasta Setterbergin suunnittelemaan, alkujaan kaksikerroksisena raatihuoneena toimineeseen rakennukseen (116). Koulukäyttöä varten rakennusta korotettiin kerroksella. Tämän ruotsinkielisen poikalyseon lisäksi rakennettiin Kirkkopuistikolle vuonna 1891 Flicklyceet, ”Flickis”, Th. Deckerin kertaustyylisten suunnitelmien mukaan (64). Suomenkieliset olivat edellisenä vuonna saaneet uusrenessanssisen kansakoulun Raastuvankadulle (67). Vuonna 1895 suomenkielisiä koulutustiloja lisättiin rakentamalla niin ikään uusrenessanssinen Vaasan lyseo (41). Suomenkieliset tytöt saivat odottaa koulutaloa vuoteen 1906 saakka, jolloin kansallisromanttiseen tyyliin rakennettu tyttölyseo valmistui Kirkkopuistikolle (45).

1900-luvun alussa rakennettiin kasvavaan kaupunkiin Kauppapuistikolle ruotsinkielinen kansakoulu (179). Onkilahden työläiskaupunginosaan jo aiemmin nousseen tiilisen Metvikens folkskolan (54) viereen rakennettiin vielä nykyäänkin Vöyrinkaupungin maanmerkinä toimiva Onkilahden kansakoulu (55).

3.6. Rautatiekaupunki

Vuonna 1883 Vaasan ja muun Suomen väliset yhteydet paranivat huomattavasti rautatien myötä. Ajalleen tyypillinen nikkarityyliä ja uusrenessanssia soveltava rautatieasema sijoitettiin arvonsa mukaiselle paikalle Hovioikeudenpuistikon itäpäähän (100). Aseman yhteyteen perustettiin myös tyypillisesti VR:lle kuuluva asemapuisto.

Vaasan rautatieasema puistoinen muodostaa valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön (RKY-alue C).

Rautatieaseman läheisyyteen nousi useissa kaupungeissa matkalaiselle majoitusta tarjoava kaupunginhotelli. Vaasassa Hotel Astor Bruun & Schoultzin vuonna 1909 suunnittelemassa klassisoivassa rakennuksessa täyttää saman funktion.

Asema-alueen läheisyyteen, Vöyrinkaupungin puolelle, nousi 1890-luvulla rautatieliikennettä palveleva VR:n konepajojen työympäristö (45), joka on säilynyt luonteenomaisena osana Wärtsilän tehdasaluetta. Rautatien yhteiskunnalliset vaikutukset näkyivät ehkä henkilökuljetuksia enemmän orastavan teollisen vallankumouksen räjähdysmäisessä kasvussa.

3.7. Teollisuuskaupunki

Vaasassa teollinen toiminta keskittyi alkuun silloisen sataman yhteyteen läntiselle Palosaarelle, jonne Setterberg suunnitteli 1850-luvulla Vaasan Puuvillatehtaan rakennukset.

Vuonna 1879 voimaan astunut elinkeinovapaus kasvatti taloudellista toimeliaisuutta huomattavasti ja rautatien myötä Vaasasta kehittyikin yksi 1900-luvun alkupuolen tärkeimmistä teollisuuskaupungeista koko maassa. Keskusta-alueella merkittävimpiin säilyneisiin teollisuuskohteisiin kuuluu Vaasan merenpuoleista kaupunkisilhuettia leimaava, vuonna 1908 perustettu Vaasan Höyrymylly elevaattoritorneineen ja jyväsiloineen (kohde 33-34, RKY-alue B). Myös toisella puolella kaupunkia sijaitseva Villatavaratehdas vuodelta 1904 (168) ja Leipätehdas vuodelta 1910 (93), sekä entinen Onkilahden konepaja nykyisellä Wärtsilän alueella (19) kertovat tästä tärkeästä vaiheesta Vaasan historiassa.

Myöhemmin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä teollinen toiminta keskittyi junaradan pohjoispuolelle Vöyrinkaupungin ja Klemetilän kaupunginosiin. Varsinkin eteläisessä Klemetilässä on säilynyt alueelle luontainen pienimittakaavainen teollisuusilme. Yksittäisistä kohteista mainittakoon esimerkiksi Vaasan teknillinen tehdas vuodelta 1920 (130).

3.8. Moderni kaupallinen kaupunki

1800-luvun loppupuolesta lähtien Vaasan sähköyhtiö osallistui kaupungin modernisointiin vastaamalla sen sähköistämisestä. Yhtiön punatiilinen, ajan myötä laajentunut voimalaitoskompleksi on leimannut Palosaaren sillan kaupunkikuvaa vuodesta 1892 lähtien. Vaasan puhelinyhdistys vuodelta 1897 puolestaan vastasi kaupungin modernista puhelinverkostosta (18).

Vuonna 1902 kaupungin sairaanhoidollinen tilanne parani huomattavasti ajanmukaisen Kunnallisen sairaalan valmistuttua Rantakadun eteläpään (324).

Yleisen varallisuuden lisääntyessä vuosisadan vaihteessa kuluttaminen kasvoi ja kaupungin liiketoiminta lisääntyi merkittävästi. Kauppatorin läheisyyteen syntyi liikekeskusta kauppahalleineen (165) ja yksityisine liikerakennuksineen, joista suurin osa on valitettavasti purettu tehokkaampien tieltä 1970-80-luvulla. Hop:in jugendtyylinen pankkipalatsi (91) on arvokas esimerkki ajalle tyypillisestä rakennuskategoriasta.

Vuoden 1901 rakennusjärjestys kasvatti tonttien rakennusoikeutta huomattavasti. Ennen toista maailmansotaa tätä ei niinkään hyödynnetty muualla kuin juuri torin ympärillä, johon nousi heti samana vuonna suuria ja edustavia, kivisiä liikepalatseja: Hartmanin talo (95), Vasaborg (161) ja Commercen talo 1911 (120).

Kaupunkikuvaa leimaa 1800-luvun loppupuolelta lähtien osittain myös uuden kaupunkilaisen elämäntavan kehittyminen. Porvariston seurustelukulttuuriin kuului käyskentely vehreillä puistikoilla ja varta vasten järjestetyissä puistoissa ja viihteelle oli kasvavaa kysyntää. Syntyi uusia viihdelaitoksia, kuten teattereita: Vasa Teater (65). Aika-

kausi oli myös museorakentamisen kulta-aikaa. Vaasa sai historiallisen museonsa vuonna 1927-29, jolloin Pohjanmaan museon vanhempi, uusklassinen osa valmistui (13).

Toisaalta saivat samoihin aikoihin syntyneet kansanliikkeet yhä näkyvämmän sijan yhteiskunnassa; vapaaseurakunnat, työväenliike ja nuorisoyhdistykset rakennuttivat toiminnalleen tiloja. Vaasan keskusta-alueella näistä liikedinnöistä viestittää esimerkiksi sittemmin suomenkieliseksi teatteriksi muutettu Vaasan työväenyhdistyksen talo vuodelta 1906 (167), sekä Raastuvankadun Baptistikirkko vuodelta 1930 (176).

3.9. Yksityiset asuintalot, palatseista pikkumökkeihin

Vaasan asuntohierarkia oli alkujaan hyvin selkeä. Virkamiehet asettuivat pääsääntöisesti virastotalojen läheisyyteen torin ja Hovioikeuden väliin, kauppiaat torin läheisyyteen. Käsityöläiset taas rakennuttivat ruutukaavan koillisosaan itselleen asuin- ja työ-, sekä niihin usein liittyvät liiketilat. Vähävaraisille oli kaavaan merkitty muusta rakenteesta poikkeava ja palokaduton asuinalue kaupungin kaakkoisosaan, jonne rakentui 1860-luvulta alkaen yksinkertaisten puutalojen tiheä kudos, nykyinen Kapsäkki (esim. 242-250).

Setterbergin oma, tyyliltään uusgoottinen asuintalo Rantakadulla (61) on edustava esimerkki korkea-arvoisten virkamiesten asuinpalatseista. Setterberg teki elämäntyönsä Vaasassa ja suunnitteli asemakaavan ja kaupungin tärkeimpien julkisten rakennusten lisäksi myös noin 200 asuinrakennusta. Näistä on ikävä kyllä suurin osa sittemmin purettu. Nykyinen Hallintotalo (152) on Setterbergin suunnittelema ja oli alkujaan asuin- ja liiketalo. Rakennuksen toisessa kadunpuoleisessa kulmassa on Setterbergin Vaasalle tyypillinen kadunkulmaa korostava torni. Vastaava aihe esiintyy myös esimerkiksi hänen teollisuusmagnaatti Levónille suunnittelemassa, sittemmin tämän perustaman Vaasan Höyrymyllyn konttoriksi muunnetussa asuintalossa (35). Kulmatorniaihetta esiintyy myös muun muassa Ossian Långhjelmin suunnittelemissa asuinrakennuksissa samalta ajalta (39, 90).

Setterbergin tiilinen palatsiarkkitehtuuri hyödynsi usein uusgotiikan tyylikeinoja, kun taas hänen yksinkertaisemmat puiset asuintalot usein ilmensi empiren ihanteita. Näistä on vain harva säilynyt. Vaasanpuistikon ja Raastuvankadun kulmassa sijaitseva talo on osa keskeisellä paikalla harvinaisen hyvin säilynyttä yhtenäistä puutalokaupunkimiljöötä (157).

Teollistuminen kasvatti kaupungin väestömäärää ja asuntorakentaminen lisääntyi. Rautatien myötä Vöyrinkaupunki kehittyi rautatieläisten ja työväestön kaupunginosaksi. Vöyrinkaupungissa on säilynyt verraten hyvin sen alkupeäinen suljettu korttelirakenne palokujia vasten rakennettuine pitkine ja mataline ulkorakennuksineen (esim. 7, 8).

Keskustan asuintalojensa lisäksi oli varakkaalla väestöllä 1800-luvun toisella puoliskolla yhä enenevässä määrin myös erillinen kesäasunto. Ahven- ja Kuparisaareen sekä Suvilahteen kehittyi 1880-luvulla suosittu huvila-alue, josta kuitenkin vain murto-osa on jollain lailla säilynyt (353-357).

Viime vuosisadan vaihteeseen tultaessa lisääntyi keskustassa korkeampien kivitalojen rakentaminen. Vaasan historialliseen kaupunkikuvaan on suuresti vaikuttanut kaupunginarkkitehtinä Setterbergiä seurannut A. W. Stenfors. Hän suunnitteli muun muassa useita jugendtyylisiä, toteutukseltaan korkeatasoisia ja julkisivuiltaan koristeellisia asuinkerrostaloja, joista suuri osa on purettu, mutta esimerkiksi Kipinän talo (88), Myntin talo (84) ja Kauppuistikko 33 (223) ovat säilyneet. Stenforsin kivirakennukset luovat keskieuropalaisen kivikaupunkiperinteen mukaista umpikorttelia.

1920-luvun työväen asuntopulaa helpottamaan rakennettiin puurakenteisia vuokra-asuntoja esimerkiksi Ajurinkadulle (esim. 198). Hietalahteen toteutettiin kaupunginarkkitehti C. Schoultzin suunnitelmien mukaan yhtenäinen uusklassinen nk. omakotitaloalue, joka on verraten hyvin säilynyt (341). Samoihin aikoihin nousi varakkaampaan kaupunginosaan niin ikään Schoultzin suunnittelema kivinen virkailijatalo (62).

3.10 Hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen

1920-luvun lopulla kansainvälisesti iskenyt taloudellinen lama näkyi myös Vaasassa. Rakentaminen oli vähäistä 1930-luvun puoleen väliin saakka, jolloin suhdanne kääntyi. Toiseen maailmansotaan saakka olikin rakennustoiminta sitten erittäin vilkasta. Tyyllisesti elettiin klassismin ja modernismin välistä murroskautta, mikä näkyy asuinkerrostalojen lisäksi kauden julkisessa rakentamisessa. Kaupunginarkkitehti I. Sereniuksen suunnittelemat Kaupunginkirjasto (43), uuden liikennemuodon synnystä kertova Linja-autoasema (101) sekä aikaista julkista urheilurakentamista edustava Hietalahden jalkapallostadion (349) ovat esimerkkejä tästä.

Puhtaasti funktionalistisia rakennuksia on alueella vain muutama, niistä mainittakoon SOK:n liiketalo (125) Maasillan kupeessa, V. Rewellin Halli Oy torin laidalla (164) sekä tällä hetkellä jo purkuluvan saanut Suojeluskuntatalo Valkolinna (74).

Sodan jälkeisistä olosuhteista kertoo Vaasan keskustassa ruotsalaisen Malmön kaupungin rahoittamat lahjataloalue Hietalahdessa (342) sekä Malmöntalo (2). Maan aluemenetyksistä ja kaupungistumisesta johtuen oli pula asunnoista. Työmailla puolestaan oli säännöstelyistä johtuen pulaa rakennustarvikkeista. Jälleenrakentaminen ja yleinen taloudellinen nousu saivat kuitenkin vauhtia 1940-luvun lopulla. Jatkuva kaupungistuminen loi pohjaa Vaasan väestönkasvulle ja asuntorakentamiselle. Asuntorakentamisen verohelpotus sekä myöhemmin aravalainoitus sekä yksityiset pankkilainat mahdollistivat voimakkaan rakennustuotannon. Valtiollisen rakennusyhtiö Sato:n rakennuttama ja Viljo Rewellin suunnittelema pehmeän modernistinen asuinkortteli Hietalahdessa (333-339) on rakennustaiteellisesti korkeatasoinen esimerkki 1940-50-luvun asuntotuotannosta. Julkisen rakentamisen puolella huomattavin hanke oli 1950-luvun puolessa välissä toteutettu Keskussairaala (325-330).

3.11 Keskustasaneeraus

1960-luvulla rakentamisessa siirryttiin käsintehdystä tiili- ja puutalosta elementtitekniikkaan sekä uusiin rakennusmateriaaleihin ja materiaaliyhdistelmiin. Rakennuttamisesta tuli tuotantohaara, jossa määrälliset tavoitteet hallitsivat laadullisia pyrkimyksiä. Syntyi tarve säädellä rakentamista kaavoituksen keinoin, rakennusjärjestyksen sijaan, minkä seurauksena keskusta-alue saneerattiin arkkitehti Kråkström-Korhosen asemakaavan mukaan.

Setterbergin ruutukaavaan liittynyt tilajäsentely, joka pyrki luomaan selkeätä katutilaa, sai väistyä rajaamattoman avoimen kaupunkitilan tieltä. Perinteinen korttelirakenne rikottiin modernistisen suurmittakaavaisen, valoa ja väljyyttä sekä autoilua ihannoivan rakenteen alta. Tehokkuus jyräsi viihtyisyyden allensa. Huomattava osa kaupungin historiallisesta rakennuskannasta purettiin ja tilalle nousi massiivisia, julkiset rakennukset varjoonsa jättäviä monotonisia kerrostalolamelleja.

1960-70 luvun rakennuskannasta nousee esiin vain muutama arkkitehtonisesti korkealaatuisempi kohde. Niistä esimerkkeinä 1960-luvun betonibrutalismin piirteitä omaava Fleming & Kahrin suunnittelema luhtikäytävällä varustettu asuinkerrostalo Museokadulla (14) ja Sulo Kalliokosken suunnittelema asuintalo (60) läheisen Lastenpuiston reunassa.

Vuoden 1974 jälkeen syntynyttä rakennuskantaa ei ole järjestelmällisesti inventoitu.

4. Arvio lisäselvitysten tarpeesta

Kulttuuriympäristökartan täydentämiseksi tulisi asemakaavassa suojellut mutta inventoimattomat kohteet inventoida mitä pikimmiten. Näiden uusien kohteiden perustiedot on suositeltavaa viedä myös kohdeluetteloon sen pitämiseksi ajan tasalla.

Alueella tehdyt inventoinnit ovat laadullisesti kovin eritasoisia eivätkä kokonaisuudessaan välttämättä täytä Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan vaadittavia ”riittäviä selvityksiä” kaavoituksen vaikutuksista kulttuuriympäristöön. Alueen rakennuskannan inventointien tarkistusta ja täydentämistä, varsinkin arvottamisen osalta, suositellaan. Selvitystyön voisi toteuttaa vaiheittain esimerkiksi aikakausien perusteella, jolloin kokonaisvaltaisen analyysin mahdollistamisen kautta myös yksittäisten kohteiden arvottaminen helpottuisi.

Tämän lisäksi olisi keskustan RKY-alueiden luonnehdinta ja arvottaminen, sekä niiden ydinalueiden tunnistaminen ja rajaaminen, tärkeä lisäselvitys sekä kaupungin kulttuuriympäristöarvojen säilymisen että kaavoituksen työn helpottamisen kannalta.

4.1. Hyviä työkaluja tulevaisuuteen

4.1.1. Karttapohjainen kulttuuriympäristötietojärjestelmä

Alueen inventointitiedon ollessa tällä hetkellä sekä hajanaista että monelta osin täydennystä ja tarkennusta kaipaavaa, olisi järkevää juuri tässä vaiheessa selvittää, missä muodossa kulttuuriympäristötieto tulisi vastaisuudessa tuottaa ja tallentaa.

Olisi suositeltavaa, että selvitetäisiin mahdollisuudet karttapohjaisen tietojärjestelmän kehittämiseen kulttuuriympäristötiedon hallintaa ja jakamista helpottamaan. Tällainen järjestelmä voisi palvella sekä kaupungin omia laitoksia; kaavoitusta, Pohjanmaan museota ja Talotointa että kiinteistönomistajia ja kaupunkilaisia.

Verkkosovelluksena toteutettu tietojärjestelmä voisi olla myös oiva keino vahvistaa kaupunkilaisten kotiseututuntemusta ja sitä kautta lisätä kulttuuriympäristön arvostamista. Helpottamalla kaupunkilaisten osallistamista kaupunkisuunnitteluun ja kaavoitushankkeisiin se myös tukisi lähidemokratiaa. Pohjanmaan museo voisi puolestaan hyödyntää järjestelmää historiallisen tiedon, esimerkiksi tarinoiden ja yksityisomistuksessa olevien vanhojen valokuvien keräämiseen.

Pohjoismaiselta kulttuuriympäristökentältä löytyy esimerkillisiä hankkeita, joihin kannattaa tutustua järjestelmää suunniteltaessa.

4.1.1. Kulttuuriympäristöohjelma

Kulttuuriympäristö, sen luonne ja ominaispiirteet ovat osa kaupunkisuunnittelun perustaa. Ympäristön laadulla on merkittävä vaikutus alueen vetovoimaisuuteen niin asuin- ja työpaikkana kuin turismin kannalta.

Kulttuuriympäristöä vaalitaan, kehitetään ja luodaan nykyhetkessä. Siihen vaikuttavat niin suuret kuin pienetkin ratkaisut ja päätökset eri sektoreilla, sekä ympäristönhoidon, että kiinteistönpidon, katurakentamisen, puistosuunnittelun, kaavoituksen ja rakennusvalvonnan puolella. Yhteisen, sektorinvälisen tavoitteiden ja tahtotilan luomiseen on olemassa hyväksi koettu työkalu, kulttuuriympäristöohjelma.

Kulttuuriympäristöohjelma on avuksi alueen kehittämisessä ja kulttuuriympäristön hoidon suunnittelussa. Yhdessä

VAA SAN KESKUSTAN OSAYLEISKAAVA

KOOSTE ALUEEN KULTTUURIHISTORIAALLISESTI ARVOKKAISTA KOHTEISTA

asetettujen tavoitteiden ja toimenpiteiden myötä voidaan parantaa elinympäristön laatua, vahvistaa ympäristön ominaispiirteitä ja sitä kautta luoda vetovoimaista ja viihtyisää kaupunkiympäristöä.

Kulttuuriympäristöohjelmia on tehty jo lähes sadassa kunnassa, hyvin kokemuksiin. On suositeltavaa selvittää voisiko vastaavasta työkalusta olla hyötyä myös Vaasan kaupungille.

Liitteet:

1. Kulttuuriympäristökartta

2. Kohdetaulukko